

המשכיות ואי המשכיות בין דורית של סגנונות של הורות בקרב דור שני לניצולי שואה בישראל – מחקר פיילוט

יוסי יפה ויותם איידוקובסקי

המחקר הנוכחי הוא מחקר פיילוט שמטרתו לבחון את המשכיות הקיימת בסגנון הסמכות ההורית במהלך שני דורות הורים מקרב משפחות ניצולי שואה ואת ההבדלים ביניהם. המחקר השווה בין דיווחים של הורים בני הדור השני על עצמם כהורים לדיווחים רטרוספקטיביים שלהם על הוריהם בתקופת ילדותם. המדגם כלל קבוצת מחקר בת 42 משתתפים בני הדור השני להורים ניצולי שואה (גיל: 56.22 ± 7.08) וקבוצת ביקורת בת 44 משתתפים (גיל: 53.56 ± 6.10). ממצאי המחקר עולה, כי שלושת סגנונות ההורות בדור הראשון לניצולי השואה מסבירים שיעור כולל של כ-34 אחוז מן השונות בסגנון ההורות המתירני בדור השני (עם מתירנות וסמכותנות הורית בדור הראשון כמנבאים הדומיננטיים). בקבוצה זו הסגנון ההורי בדור הראשון שיחק תפקיד אך ורק בהתהוותם של דפוסים מתירניים בדור שאחרי, בעוד שבקבוצת הביקורת נמצאה עקביות בין דורית רגילה בין סגנונות ההורות המתירני והסמכותני. כן נמצא, כי ההורים בני הדור השני לניצולי השואה תופסים את עצמם כהורים פחות סמכותניים, אך יותר סמכותיים ומתירניים בהשוואה להוריהם. הממצאים ביחס לקבוצת ניצולי השואה נידונים על רקע מנגנוני העברה בין דורית כלליים של סגנונות הורות קונוציונליים, ולאורם מוצע, כי במשפחות אלה מתקיימים מאפיינים ייחודיים של המשכיות הורית בין דורית.

מילות מפתח: ניצולי שואה, העברה בין דורית, סגנונות הורות

מבוא

המחקר הנוכחי עוסק בהעברה בין דורית של סגנונות שונים של סמכות הורית בין הורים שהם דור ניצולי השואה, לצאצאיהם – הורים שהם בני הדור השני לניצולי שואה. המונח "סגנון הורי" מגדיר נטיות התנהגותיות כוללניות של הורים בגידול ילדיהם, המתבססות באופן כללי על מידה של שליטה הורית בהתנהגות הילד ועל המידה שבה מקבלים ההורים את הילד ואת התנהגותו. גוף מחקר גדול בתחום סגנונות הורות עוסק בהעברה של דפוסים וסגנונות הוריים בלתי פתולוגיים בין דור הורי אחד למשנהו. ממצאי גוף מחקר זה שופכים אור על המידה שבה סגנונם ההורי של הורים מדור שני מושפע מסגנון ההורות של הוריהם שלהם, ומסייעים להבין את

מנגנון ההעברה הזה. אחת מקבוצות ההתייחסות המסקרנת והנחקרת ביותר בהקשר של העברה בין דורית היא משפחות של ניצולי שואה, אולם המחקרים שעסקו בה התמקדו באופן טבעי בדפוסי העברה של רגשות טראומטיים, שליליים ובלתי מסתגלים. הספרות התיאורטית והמחקרית מציעה מידע רב בנושא, הגם שחלקו אינו עקבי. מממצאיה עולה מנגנון העברה בין דורי מסיבי של השפעות על הדור השני בקרב משפחות אלה (שאינן בהכרח פתולוגיות), הנובע ככל הנראה, ממאפייני ההורים בני הדור הראשון ומעוצמת הטראומה שלה נחשפו. לאור העובדה שבני הדור השני נחשפו על פי רוב להשפעות יוצאות דופן מצד הוריהם ניצולי השואה, יש להניח, כי דפוסי ההעברה הבין דורית של מאפיינים הוריים קונוונציונליים יפעלו אצלם באופן שהוא שונה ממשפחות רגילות. המטרה הכללית של המחקר, אפוא, היא לברר את הקשר הבין דורי של סגנונות ההורות בין דור ראשון ושני בקרב משפחות לניצולי שואה, ולבדוק, האם דפוס קשר זה שונה במהותו מזה המתקיים במשפחות שבהן ההורים מהדור הראשון אינם ניצולי שואה.

סקירת הספרות

באומרינד (Baumrind, 1968, 1971, 1978) הגדירה שלוש צורות בסיסיות של סגנון הסמכות ההורית, שהמבחין ביניהם הוא המידה שבה ההורה מציב גבולות, האופן שבו הוא מדריך את ילדיו, מסביר את הציפיות מהם ומצדיק אותן ואת דרישותיו, מפעיל שליטה וכוח ומספק תמיכה רגשית (Yaffe, 2013; יפה, 2014). ההורה הסמכותי משלב משמעת עקבית והצבת גבולות (שליטה התנהגותית), עם חום ותמיכה רגשיים, כשהוא פועל בהיגיון ומנהל משא ומתן. ההורה הסמכותני (Authoritarian), מתאפיין בשליטה רבה לצד תמיכה וזמינות רגשיים נמוכים. הוא אינו מעודד משא ומתן, שכן הוא רואה בעצמו סמכות עליונה ומאמין כי על הילד לציית לו ולסור למרותו מתוקף זאת. הסגנון המתירני (Permissive) הוא סגנון הורי שביסודו שליטה מעטה שמציגה בפני הילד דרישות מעטות ולצדן תמיכה רבה והתייחסות חמה. ההורה המתירני מעודד דיון ומשא ומתן סביב החלטות הקשורות בילד (Baumrind, 1968, 1971, 1978).

העברה בין דורית של סגנונות הורות עוסקת בקשר שבין דפוסי התנהגויות הוריים בגידול ילדים בין דור אחד לדור שאחריו. היא מוגדרת כתהליך שבו הורים מדור קודם משפיעים פסיכולוגית, במכוון או שלא במכוון, על עמדות של הורים (צאצאיהם) בני הדור הבא ועל התנהגויותיהם (Van Ijzendoorn, 1992). גוף המחקר המרכזי בתחום סגנונות ההורות צבר עדויות אמפיריות משמעותיות בדבר הקשר שבין סגנונות הוריים לתפקודים פסיכולוגיים וחברתיים שונים בקרב ילדים במהלך תקופת ההתפתחות. תובנות אלו, בדבר פוטנציאל ההעברה ההורית והיכולת לעצב

תהליכים מנטליים אצל ילדים ולהשפיע עליהם, גרמו לחוקרים לצפות לכך, שההשפעות האלה ימשיכו לפעול גם בטווח הארוך, מעבר לתקופת ההתפתחות. אחת ההשערות הספציפיות שהועלתה בהקשר הזה היתה כי טבעה של הורות ואיכותה מועברים בין דורות, כך שהורים בדור אחד נוטים להפגין דפוסי הורות דומים במידה רבה לאלה שהתנסו בהם בילדותם (Serbin & Karp, 2003; Belsky, Conger, & Kapaldy, 2009). גוף המחקר הנדון תיעד שורה של דפוסי העברה או המשכיות בין דורית של סגנונות הורות, כמו גם של תכונות אישיות ודפוסי הורות קונוונציונליים. כך למשל, נמצאה עקביות בין תמיכה הורית, פיקוח והגנת יתר הורית בשני הדורות, וכן התאמה בין דורית מובהקת בין סגנונות הורות סמכותניים מצד אחד ומתירניים מצד שני (Kitamura et al., 2009; Campbell & Gilmore, 2001; Chen & Kaplan, 2010; Obrien, 2007). בחלק מן המחקרים הללו ניכרת המגמה לאמץ גישות חינוכיות דמוקרטיות יותר בדורות הצעירים יותר, ומכאן גם הנטייה לתפוס בצורה אחרת את הסמכות ההורית המיטבית.

הורות של ניצולי שואה (הדור הראשון)

הספרות העוסקת בהורים בקרב משפחות לניצולי שואה נוטה, באופן טבעי למדי, להתמקד בדפוסים התנהגותיים ורגשיים פתולוגיים של ניצולי השואה כלפי צאצאיהם, במערכות יחסים אבנורמליות ביניהם ובהעברה בין דורית של דפוסי טראומטיים. ספרות זו בוחנת את ניצולי השואה כהורים ומוזהא אצלם לעתים קרובות הורות דיספונקציונלית שמקורה בטרומה שחוו כתוצאה מאירועי השואה. שורה ארוכה של מקורות מקצועיים ומחקריים מציגה את ניצולי השואה כדיכאוניים, כחרדתיים וכמוכי טראומה, שהורותם מתאפיינים בגוונות ובשתלטנות יתר לצד יחסי היקשרות-הפרדות בעייתיים (Kellermann, 2001). ורדי מתארת קושי בהתנהלותו של הניצול כבן זוג וכהורה ומשייכת קושי זה בראש ובראשונה לאבל הלא פתור שלו (Wardi, 1990). היא מצביעה בעבודתיה על ניסיון מתמיד של ההורה ניצול השואה לשמור על חיי ילדיו ולגונן עליהם בכל מחיר. ניסיון כזה אינו מאפשר להורה להתמודד עם צרכיו הרגשיים של ילדו, בעיקר כשהוא מופיע לצד חוסר יכולתו של ההורה להינתק מתחושת האשמה שמלווה אותו בחיי היומיום. תיאורי ההורים בני הדור הראשון של ניצולי השואה עולים בקנה אחד עם אפיונים הוריים שנמצאו אצל ניצולי טראומה ורצח עם אחרים מרחבי העולם, והם מציירים פרופיל הורי מגונן ושולט יתר על המידה (Overprotecting and overcontrolling), כמו גם חודרני (Field, Om, Kim, & Vorn, 2011). יש לציין, עם זאת, כי חלק ניכר מן העבודות הללו מתבססות על עדויות אנקדוטיות, כמו גם על תיאורים של מקרה יחיד ועל מחקרים מוגבלים מבחינה מתודולוגית, דבר שהופך את הכללת ממצאיהם לבעייתית (Kellermann).

2001a). כך לדוגמה, במחקר אחר לא נמצא קשר בין עוצמת הטראומה של ניצולי השואה ההורים לבין האופן שבו תפקדו כהורים והסתגלו מבחינה חברתית באופן כללי (Sagi-Schwartz et al., 2003). האמהות ניצולות השואה (שהן כבר סבתות בזמן המחקר) אמנם הפגינו תסמינים טראומטיים של חרדה וקשיי הסתגלות, אך אלו לא פגמו בתפקוד הכללי שלהן ואף לא הועברו הלאה לבנותיהן – בנות הדור השני. מממצאי המחקר הזה עולה, אם כן, שניצולי שואה מסוגלים לגונן על ילדיהם מפני הטראומה, ולא להעביר את השפעתה הלאה לדור הבא, חרף הקשיים הפסיכולוגיים הניכרים שהם חווים.

זאת ועוד, ניתן להצביע גם על יחסו של הניצול לילדיו כאל בעלי תפקיד. הילד אמור להוות את מקור ההכלה של האגרסיות והאשמה שההורה הניצול מתקשה לשאת (Barocas & Barocas, 1973). חוקרים רואים בדמות הילד פיצוי על חיי נישואים כושלים או בלתי מספקים, וכן מזהים גוננות יתר והפגנת חרדות בקרב אמהות ניצולות שואה ביחסיהן עם ילדיהן (Leon, Butcher, Kleinman, Goldberg, & Almagor, 1981). שפט (1994) מצאה בעבודותיה על בני הדור השני כי אלו נוטים לצייתנות ולהתחשבות יתר בהוריהם. נראה, כי הם נוהגים כך, כדי לחסוך מהוריהם דאגות וסבל נוספים, ובניסיון לפצות אותם, לענות על ציפיותיהם ולפעול למען רווחתם הנפשית.

מחקרים שבדקו את האופן שבו תופסים בני הדור השני את הוריהם, מראים חוסר עקביות חלקית בממצאיהם. לסט וקליין (Last & Klein, 1984), למשל, מצאו כי צאצאים להורים ניצולי שואה ראו בהוריהם, אמהות ואבות, כנוטים לשליטת יתר, עוינים ונעדרי קבלה וטיפוח (דפוסים העולים בקנה אחד עם סמכותנות הורית), זאת כפונקציה של חומרת הטראומה ממנה סבלו ההורים ניצולי השואה. ואולם במחקר אחר שבדק את תפיסות בני הדור השני לגבי מאפייני הוריהם (Kellermann, 2001a), לא נמצאו הבדלים משמעותיים בין ההורים ניצולי השואה לבין ההורים מקבוצת הביקורת ביחס לכמה דפוסים הוריים מרכזיים, כגון קבלה, ענישה והגנת יתר. זאת, להוציא דפוסי העברה הורית בין דורית (רגשות שליליים וטראומטיים, אשמה, כאב, צורך לגונן וכן הלאה), שהיו חזקים יותר במובהק בקבוצת ניצולי השואה בהשוואה לקבוצת הביקורת. קלרמן (שם) הצביע על האפשרות כי הסתירה בממצאים השונים נובעת בחלקה מן העובדה שהחוקרים לא הבחינו בין קבוצות קליניות לקבוצות לא קליניות של ניצולי שואה במסגרת מחקריהם, וכי בדיקה מהימנה של שאלות המחקר העוסקות בהעברה הבין דורית בקרב קבוצת התייחסות זאת צריכה להיערך במסגרת קבוצות לא קליניות של ניצולי שואה. אף על פי שכל ניצולי רצח עם מציגים תסמינים קליניים ומוגדרים כסובלים מפוסט טראומה, הרי שקיימת קשת רחבה של מצבים טראומטיים (הרמן, 1994), ויש ניצולי שואה רבים שמציגים דפוסי התמודדות מתפקדים מבחינה רגשית וחברתית.

ההורות של בני הדור השני

הספרות המחקרית שעסקה במאפייני ההורות של בני הדור השני ובקשר בין דור ההורים ניצולי השואה לבין ילדיהם בני הדור השני ביחס למאפייני הורות אלה העלתה אף היא ממצאים המצביעים על קשיים וחולשות בהורותם של בני הדור השני, ואף זיהתה סימנים של כעס, דיכאון ואשמה במשפחות ההמשך (Zohar, Giladi & Givati, 2007). שרף מצאה, כי במשפחות של דור שני לניצולי שואה שבהן שני ההורים היו בנים לניצולי שואה, הצאצאים בני הדור השלישי תפסו את שני הוריהם כחרדים יותר לשלומם, ככאלה שפחות מעודדים את ילדיהם לעצמאות ופחות מקבלים אותם מבחינה רגשית (Scharf, 2007). בקרב משפחות אלה אף נצפו גם דפוסי ההתקשרות בלתי בטוחים עם הילדים. ייתכן, שעדויות אמפיריות אלה מצביעות על כך, שבקרב ההורים בני הדור השני לניצולי שואה קיימת נטייה לדפוס של סמכותנות הורית, בדומה לנטייה ההורית שנצפתה בקרב הוריהם בדור ניצולי השואה. אף על פי שהורים בני הדור השני לניצולי שואה אינם מתאפיינים בקשיים פסיכולוגיים מיוחדים, ניתן לתאר אותם כבעלי פרופיל פסיכולוגי מיוחד, המתאפיין בנטייה בסיסית (פרדיספוזיציה) לחרדה ולטראומה, לצד קושי בפרידה ובאינדיווידואציה (Kellermann, 2001a). אפשר אפוא, שנטיית רגשיות והוריות אלה בקרב הדור השני נובעות מהזדהות עם סגנון ההורות של הניצולים בני דור הראשון, ואולם העדויות האמפיריות הרלוונטיות אינן מצביעות על דפוס עקבי של העברה הורית כלשהי בקרב קבוצת ההתייחסות הזאת.

גמפל (2010) טבעה בספרה את המושג "עקבות רדיואקטיביים", המציין באופן מטפורי תהליכי העברה בלתי מודעים של הפרעות, נטיות התנהגותיות ודפוסי התמודדות בין דור ניצולי השואה לדורות העוקבים. המושג חותר להוציא את תהליך ההעברה הבין דורי ממסגרת השפעתו הגלויה והסיבתית, לכזאת שפועלת בתת התודעה באופן חופשי-אקראי וחודרת את ההגנות הפסיכולוגיות של האני. כך קורה, שתכנים מודחקים אצל דור הניצולים לובשים צורה מילולית והתנהגותית לא מודעת, ומחלחלים לאטם לחוויות היומיומיות של הילד, עד להטבעתם בדור הבא. המדובר במסירה מקוטעת, בלתי רציפה ובלתי מכוונת של תכנים המצפינים את הנרטיב הסובייקטיבי של ההורה ניצול השואה, בתהליך שמעצב מורשת טראומטית, דפוסים משפחתיים וסגנונות התמודדות, לעתים ריאקטיביים, בקרב הדור הבא. מזור (2017) מתארת אף היא תהליכי העברה בין דוריים הכרוכים בתהליכי הזדהות לא מודעים, שמוצאים את ביטויים באימוץ של דפוסי התמודדות דיספונקציונליים על ידי הדור השני. בספרה היא מדגימה זאת, בין היתר, באמצעות תיאור מקרה של המשכיות רבי-דורית של ניתוק הקשרים במשפחה. לפי גמפל (2010) מקורן של השפעות בין דוריות אלה בקרב משפחות לניצולי שואה הוא בתהליכי העברה והזדהות

"רדיואקטיביים", שמהותם לא מודעת ולכן הם לא מהווים מושא להיזכרות, אלא רק ניתנים לתרגום במלים או במעשים. "הרדיואקטיביות במובנה המטפורי עשויה ללבוש צורה של עכבה, גרעין הזדהות או ביטוי נפשי ו/או גופני זה או אחר" (שם, ע' 65). אותה רדיואקטיביות עשויה להאיר את האופן שבו מושפעת זהותו האישיותית וההורית של ההורה בן הדור השני לניצולי השואה ואת הדרך שבה היא מתעצבת. שפע המחקרים בנושא משפחות לניצולי שואה (קלרמן מונה כ-400, שפורסמו במהלך 30 השנים האחרונות), שמקצתו נסקר לעיל, מציג עדויות אמפיריות מגוונות לגבי המאפיינים הפסיכולוגיים והפסיכופתולוגיים של ניצולי השואה וצאצאיהם, בני הדור השני. פרט לדפוס של העברת הטראומה בין הדורות, על הרגשות השונים הנובעים ממנה, הממצאים הסותרים אינם מאפשרים להכריע בשאלת מידת ההשפעה השלילית של דפוסים אלה על תפקודם האישי וההורי של בני הדור השני. כך לא ברור גם, האם הורים בני הדור השני לניצולי שואה מתאפיינים בתכונות הוריות המבדילות אותם מבחינה תפקודית מהורים שאינם צאצאים לניצולי שואה. בעוד המחקרים בתחום משפחות של ניצולי שואה עוסקים, רובם ככולם, בקשר הטראומטי והפסיכולוגי-שלילי בין דורות הניצולים, אין בנמצא עדויות אמפיריות ספציפיות דיין שעוסקות בהעברה בין דורית של דפוס הורות נורמטיביים ובלתי פתולוגיים בקרב קבוצת התייחסות זו. לאור העובדה שבני הדור השני נחשפו להשפעות ייחודיות מצד הוריהם ניצולי השואה, ניתן לצפות, שדפוס ההעברה הבין דורית של סגנונות ההורות בקרב קבוצת התייחסות זאת יפעלו אחרת בהשוואה למשפחות רגילות. אולם מהות הנושא, קרי, הנטיות ההוריות הכלליות של הורים בני הדור השני על רקע סגנון ההורות של הוריהם – טעונה בירור.

מטרת המחקר הנוכחי אפוא, היא לברר, האם הורים בני הדור השני לניצולי שואה שונים בסגנונם ההורי מהורים שאינם צאצאים לניצולי שואה, והאם סגנונם ההורי של בני הדור השני מתקשר עם סגנון ההורי של הוריהם, ניצולי השואה, באופן דיפרנציאלי מדפוס הקשר ההורי הבין דורי המתקיים בין הורים רגילים. לאור האמור לעיל, להלן פירוט שאלות המחקר הספציפיות:

1. מהו הקשר בין סגנון ההורות של הורים ניצולי שואה לבין סגנון ההורות של צאצאיהם – בני הדור השני לניצולי שואה (לפי תפיסות ההורות של ההורים בני הדור השני)?
2. האם יש הבדל בדפוס הקשר הבין דורי של סגנונות ההורות בין הורים ניצולי שואה לצאצאיהם – הורים מדור שני, לדפוס הקשר הבין דורי של סגנונות ההורות בין הורים מדור ראשון שאינם ניצולי שואה לצאצאיהם – הורים מדור שני (לפי תפיסות ההורות של ההורים בני הדור השני)?

3. האם יש הבדל בסגנונות ההורות בין הורים ניצולי שורה לזה של צאצאיהם – הורים בני הדור השני לניצולי שואה (לפי תפיסות ההורות של ההורים בני הדור השני)?

4. האם יש הבדל בין סגנון ההורות של הורים בני הדור השני לניצולי שואה לזה של הורים שאינם צאצאים לניצולי שואה (לפי תפיסות ההורות של ההורים בני הדור השני)?

שיטת המחקר

נבדקים והליך

קבוצת המחקר מנתה 42 משתתפים, מתוכם 19 נשים ו-23 גברים, בני הדור השני להורים ניצולי שואה, שרובם ככולם מתגוררים בישראל. מדובר במדגם נוחות סלקטיבי, שאינו אקראי באופיו. קבוצה זו מורכבת מבני משפחה של אחד החוקרים, ממכריהם וממשתתפים מקרב קבוצות מקוונת ברשת החברתית של "דור שני לניצולי שואה", "עמך" ו"כן, גם אני דור שני לניצולי שואה". המשתתפים הדמוגרפיים שהתבקשו במסגרת המדגם הנוכחי הם גיל, מין וגודל המשפחה של ההורים בני הדור השני. טווח הגילאים בקבוצה זו נע בין 37 ל-69 שנים עם ממוצע גילאי של 56.22 ± 7.08 . ההפרש בין הגיל הצעיר במדגם לבא אחריו היה די גדול (חמש שנים), ולמרות זאת המשיב הזה לא הושמט מן המדגם בשל מיעוט המשתתפים בקבוצה זו. ממוצע הילדים המשפחתי בקבוצה זו עמד על 2.81 ± 1.33 . איתור הנבדקים התבצע בשני מישורים: האחד באופן מקוון – ברשתות החברתיות ובקבוצות העוסקות בנושא השואה, אשר אישרו את השתתפותם במחקר וענו על השאלון באופן מקוון, והשני באמצעות בני משפחה של אחד מעורכי המחקר ומכריהם (כולם צאצאים בני דור השני לניצולי שואה), אשר מילאו את השאלון באופן ידני בנוכחות החוקר. לפני מילוי השאלונים, הובהר למשתתפים כי המחקר אנונימי, כי הפרטים האישיים בשאלון הם בסיסיים וכי לא ייעשה כל שימוש במידע אישי או משפחתי כלשהו מן העבר לצורכי המחקר.

לצורך בדיקת שאלות המחקר הרלוונטיות, לקבוצה זו הותאמה קבוצת ביקורת (על בסיס גילאי בלבד, בהיעדר אפקט למין ההורה בדור השני, ולגודל המשפחה על סגנונו ההורי), בגודל של 44 משתתפים (שבעה גברים ו-37 נשים), שהם הורים לילד אחד לפחות בגיל הגן או יותר. ממוצע הילדים המשפחתי בקבוצה זו עמד על 2.91 ± 0.95 . היה זה מדגם נוחות שבו הנבדקים גויסו בעיקר באמצעות פניות קולקטיביות בפורומים של לימודים במספר מכללות מרחבי הארץ, והמשתתפים הפוטנציאליים הופנו לקישור בו התבקשו לקרוא את הנחיות ההשתתפות ולמלא מספר פרטים אישיים ושאלונים אנונימיים. טווח הגילאים בקבוצה זו נע בין 46

ל-66 עם גיל הממוצע של 53.56 ± 6.10 . מפאת אילוצי דגימה התאמת הקבוצות היתה אמנם גבולית מבחינה גילאית, אולם הממוצעים בשתי הקבוצות אינם נבדלים במובהק ושונות הגילאים שווה (ראו פרק תוצאות). בנוסף לכך, פוקח גיל המשתתפים במסגרת הבדיקות הסטטיסטיות השונות.

כלים

סגנונות הורות

גרסת ילד מדווח על הורה

הערכה רטרוספקטיבית של הסגנונות ההוריים המוכללים של הורי ההורים שהשתתפו במחקר (דור ניצולי השואה והורי קבוצת הביקורת) נעשתה באמצעות שאלון הסמכות ההורית של בורי (PAQ: Buri, 1991), המבוסס על דיווח עצמי של הילד על הוריו (במקרה הזה, הורה על הוריו). השאלון מכיל 30 פריטים (עשרה פריטים לכל סגנון הורות), ומשמש לסיווג הורים לפי אחד משלושת סגנונות ההורות בהתאם להמשגה של באומרינד: סמכותי (לדוגמה: "אבי/אמי עודד/ה תמיד דיונים בכל פעם שהרגשתי שהחוקים וההגבלות במשפחה הם לא הוגנים"), סמכותני (לדוגמה: "אפילו אם הילדים לא הסכימו, אמי/אבי הרגיש/ה שזה לטובתנו אם מכריחים אותנו לנהוג כפי שהוא/היא חושב/ת לנכון" ומתירני (לדוגמה: "כשגדלתי אבי/אמי הרגיש/ה שבבית שמנוהל כהלכה, הילדים צריכים לקבל את מה שהם רוצים במשפחה באותה מידה כמו ההורים"). סולם התגובה לפריט נע בין 1 (בכלל לא מסכים) ל-5 (מסכים מאוד) ואילו טווח הציונים הכללי לכל סולם הורי נע בין 10-50, כאשר ציון גבוה מבטא אפיון גבוה של אותו סגנון. סיווג לפי הסגנון ההורי נקבע על פי הציון הגבוה מבין שלושת הסולמות אצל כל נבדק. זהו כלי תקף בעל נתוני מהימנות פנימית ומהימנות מבחן חוזר (ראו: Smetana, 1995; Buri, 1991) גבוהים יחסית (0.74-0.78), המקובל מאוד בארץ ובעולם למדידת שלושת סגנונות ההורות. הכלי במתכונתו המתורגמת לעברית הציג בעבר נתוני מהימנות פנימית טובים, ואף התקבלו עדויות המחזקות את תקפותו בגרסה הזאת (למשל: Myselles et al., 2003). נתוני המהימנות שהתקבלו עבור סולמות השאלון הנדון במחקר הנוכחי מדווחים בפתח פרק התוצאות.

גרסת הורה מדווח על עצמו

הערכת סגנון ההורות הנוכחי של ההורים שהשתתפו במחקר נעשתה באמצעות שאלון הסמכות ההורית בגרסת ההורים (PAQ-R: Reitman, Rhode, Hupp, & Altobello, 2002), המיועד לדיווח עצמי של ההורה על עצמו (הורים דור שני לניצולי שואה

והורים מקבוצת הביקורת). מדובר בשאלון המבוסס במלואו על שאלון הסמכות ההורית הנ"ל, שהוסב לדיווח הורי ועבר בדיקות תוקף ומהימנות קפדנית בגרסה זו. בעת חידוש הכלי, רייטמן ועמיתיו (Reitman et al., 2002) שמרו על מבנהו המקורי, אך הסבו את ההיגדים להצהרות בגוף ראשון. בדומה לכלי המקורי, תוקפו של הכלי בגרסה הנוכחית הוכח באמצעות חקירת המתאמים מול משתנים הוריים בעלי זיקה קונספטואלית ודיווחו שיש לו נתוני מהימנות מספקים. נתוני המהימנות שהתקבלו עבור סולמות השאלון הנדון במחקר הנוכחי מדווחים בפתח פרק התוצאות.

תוצאות

הפרק פותח בתיאור משתני המחקר ובהתייחסות למגמות ההבדלים בסגנונות ההורות בתוך הדורות. לאחר מכן הדיון מתמקד בבדיקת שאלות המחקר באמצעות ניתוחי רגרסיה וניתוח שונות מרובי משתנים. המשתנים הדמוגרפיים שנלקחו בחשבון במסגרת המחקר מתייחסים להורה בן הדור השני (גיל, מין ומספר הילדים במשפחה), והם מפוקחים לפי הצורך (כמפורט בהמשך). מפאת גודלן הזניח של קבוצות המין במדגם ההורים בני הדור השני לניצולי השואה, מוצגים הנתונים לגבי המשתנים השונים ללא הפרדה בין אבות לאמהות (מין ההורה מדור ראשון לא נמנה עם משתני המחקר, משום שהמדווחים, הורים מדור שני, דיווחו ברטרופקטיבה על שני הוריהם יחד). האפקטים של המשתנים הדמוגרפיים הנ"ל, לרבות משתנה המין, נבדקים ו/או מפוקחים לפי הצורך כחלק מהבדיקות הסטטיסטיות השונות. לוח מספר 1 מציג את הממוצעים, את סטיות התקן ואת מקדמי המהימנות של סולמות ההורות בקבוצת ניצולי השואה, לפי האופן שבו תופסים ההורים מהדור השני את סגנונם ההורי (PAQ - ילד) ואת סגנונם ההורי של הוריהם (PAQ - הורה). מעיון בנתונים עולה, כי ציוני סגנון ההורות הסמכותיים הם הגבוהים ביותר בקבוצת ההורים בני הדור השני, ומכאן שהורים אלה במדגם תופסים את עצמם כסמכותיים יותר בהשוואה לשני הסגנונות הנותרים. ההבדלים בין סגנונות ההורות בקבוצה זו הם מובהקים באופן כללי ($F(2.39)=24.82, p<0.001$). היעדר אפקט אינטראקציה בין מין ההורה בן הדור השני לסגנונות ההורות בדור השני ($F(2.39)=0.12, p>0.05$) מלמד, כי הבדלים אלה בין סגנונות ההורות חלים באופן זהה אצל אמהות ואבות. ביחס להורים מדור ניצולי השואה, באופן כללי ניתן ללמוד, כי צאצאיהם (בני הדור השני) תופסים במובהק את סגנונם ההורי כסמכותני יותר בהשוואה לשאר סגנונות ההורות ($F(2.39)=6.57, p<0.005$).

לוח מספר 1: ממוצעים, סטיות תקן ונתוני מהימנות של סולמות ההורות בקבוצת ניצולי השואה עבור הורים מדור ראשון ועבור הורים מדור שני לפי דיווחי ההורים מדור שני (N = 42)

שאלון	סולם	M	SD	α
PAQ – ילד	סמכותי	38.32	6.74	0.83
(דור שני)	סמכותני	26.12	6.55	0.73
	מתירני	28.73	5.24	0.61
PAQ – הורה	סמכותי	28.90	7.12	0.77
(דור ראשון)	סמכותני	31.46	6.75	0.71
	מתירני	26.51	5.84	0.61

ניבוי סגנונות ההורות של הורים בני הדור השני מתוך סגנונות ההורות של הוריהם ניצולי השואה

הערכת סגנונות ההורות בשני הדורות נעשתה באמצעות דיווחי ההורים בני הדור השני לגבי האופן שבו הם תופסים את סגנונם ההורי כהורים ואת תפיסתם הרטרופקטיבית לגבי סגנון ההורות של הוריהם בילדותם. לצורך בדיקת הקשר הבין דורי בין סגנונות ההורות על בסיס דיווחים אלה, נערכו ניתוחי רגרסיה לניבוי רמת הסגנון ההורי אצל ההורה בין הדור השני מתוך הסגנון ההורי של ההורה בן מינו בן הדור הראשון, תוך פיקוח על גיל ההורה בן הדור השני.

לוח מספר 2: תוצאות ניתוחי הרגרסיה לניבוי רמת הסגנון ההורי בדור השני מתוך הסגנון ההורי בדור הראשון תוך פיקוח על גיל ההורה בדור השני (N = 42)

F	R ²	t	β	B	
***7.20 ***(7.18)	33.6% (31.5%)				ניתוח מספר 1: ניבוי רמת המתירנות של ההורה בן הדור השני מתוך סגנון ההורות של הורהו (רגרסיה בצעדים).
		*2.22 (0.80)	0.34 (0.15)	0.26 (0.09)	צעד מספר 1: הורות סמכותנית (דור ראשון)
		***3.70 ***(4.58)	0.53 (0.63)	0.48 (0.50)	צעד מספר 2: הורות מתירנית (דור ראשון)
		*-2.01 (-0.43)	-0.32 (-0.08)	-0.23 (-0.06)	צעד מספר 3: הורות סמכותית (דור ראשון)

F	R^2	t	β	B	
0.36 (0.17)	2.5% (1.3%)				ניתוח מספר 2: ניבוי רמת הסמכותיות של ההורה בן הדור השני מתוך סגנון ההורות של ההורה (רגרסיה סטנדרטית).
		-0.95 (0.56)	-0.17 (0.10)	-0.19 (0.05)	הורות מתירנית (דור ראשון)
		0.25 (0.37)	0.05 (0.09)	0.05 (0.04)	הורות סמכותנית (דור ראשון)
		0.40 (-0.17)	0.08 (-0.04)	0.07 (-0.02)	הורות סמכותית (דור ראשון)
1.08 *(3.69)	8% (20.6%)				ניתוח מספר 3: ניבוי רמת הסמכותנות ההורית בדור השני מתוך סגנונות ההורות של ההורה (רגרסיה סטנדרטית).
		1.77 (0.97)	0.32 (0.16)	0.36 (0.12)	הורות מתירנית (דור ראשון)
		0.05 **(3.12)	0.01 (0.65)	0.01 (0.40)	הורות סמכותנית (דור ראשון)
		-0.47 (1.25)	-0.09 (0.25)	-0.08 (0.18)	הורות סמכותית (דור ראשון)

$$p \leq 0.001 \quad *** \quad p \leq 0.01 \quad ** \quad p \leq 0.05 \quad *$$

הערות

המספרים בסוגריים מייצגים את ערכי הרגרסיה עבור קבוצת הביקורת ($N=44$) בהיותם מובהקים סטטיסטית, הוכנסו החזאים למשוואת הרגרסיה בצעדים לפי סדר תרומתם הראשונית (ניתוח מספר 1, בהתייחס לקבוצת ניצולי השואה), כדי לבדוק את גודל התרומה הנוספת של כל סגנון הורי מדור ראשון לניבוי המתירנות בדור השני, תוך פיקוח על גיל ההורה. מעיון בתוצאות ניתוח זה בלוח מספר 2 עולה, כי שלושת סגנונות ההורות בדור הראשון לניצולי השואה מסבירים שיעור כולל של כ-34 אחוז מן השונות ברמת הסגנון ההורות המתירני בדור השני. מבט פרטני על התפלגות התרומות הייחודיות של כל סגנון הורות בדור הראשון להסברת הסגנון המתירני בדור השני מראה, כי הורות מתירנית בדור הראשון היא המנבא בעל התרומה הרבה ביותר (כ-16 אחוז מהשונות בציוני המתירנות ההורית בדור השני). סמכותנות הורית בדור הראשון היא המנבא השני בחשיבותו (כ-10 אחוז), ולבסוף, סמכותיות הורית בדור הראשון עם תרומה נוספת בשיעור של כ-7 אחוז מהשונות

המוסכרת בציוני המתירנות ההורית בדור השני, אלא שהקשר בין הסמכותיות ההורית בדור הראשון למתירנות ההורית בדור השני הוא קשר הפוך. כלומר, ככל שרמת הסמכותיות ההורית בדור של ניצולי השואה היתה גבוהה יותר, כך היו ההורים בני הדור השני פחות מתירנים, וההיפך.

אשר לשאר סגנונות ההורות בדור השני, ניתן ללמוד מהטבלה, כי סמכותיות וסמכותנות הורית בדור השני להורים ניצולי שואה אינן מוסכרות במובהק על ידי אחד מהסגנונות ההוריים בדור הקודם. זאת, בעוד שיעור ניכר מהשוונות ברמת המתירנות ההורית בדור השני מוסבר במובהק על ידי כל אחד משלושת הסגנונות ההוריים של הוריהם בדור הקודם. נראה אפוא, כי הקישור הבין דורי של סגנונות ההורות בקרב קבוצת התייחסות זו מתקיים רק עם דפוסים של מתירנות הורית בדור השני.

בדיקת ההבדלים בדפוס הקשר הבין דורי של סגנונות ההורות בין הורים ניצולי שואה לצאצאיהם לבין הורים מדור ראשון שאינם ניצולי שואה לצאצאיהם

הקבוצה ששימשה להשוואה במחקר הנוכחי (להלן קבוצת הביקורת), מנתה 44 הורים שאינם צאצאים למשפחות ניצולות שואה והותאמה לקבוצת ההורים בני הדור השני לניצולי שואה על בסיס גיל ההורה בן הדור השני (המשתנה הדמוגרפי שנמצא לו אפקט על סגנון ההורית במחקר). כך שממוצע ושוונות הגילאים ($F=0.23, p>0.05$) אינם נבדלים במובהק בין שתי הקבוצות.

עיון בניתוח מספר 1 מתוך לוח מספר 2 מלמד, כי בקרב קבוצת ההורים שאינם ניצולי שואה, רמת המתירנות ההורית בדור השני מוסכרת במובהק רק על ידי המתירנות ההורית בדור הראשון (כ-28 אחוז מהשוונות המוסכרות). בניגוד לקבוצת ניצולי השואה, מתירנות הורית בדור השני אינה מוסכרת במובהק על ידי שאר סגנונות ההורות בדור הראשון. ההבדלים בין המתאמים החלקיים בין סגנונות ההורות המתירניים בדור הראשון והשני בקבוצת ניצולי השואה ובקבוצת הביקורת אינם מובהקים סטטיסטית ($Z=0.72, p>0.05$). אשר לשאר סגנונות ההורות בדור השני, מעיון בניתוחים מספר 2 ו-3 בלוח מספר 2 עולה, כי רמת הסמכותיות ההורית בדור השני אינה מוסבר במובהק על ידי סגנונות ההורות בדור הראשון בשתי הקבוצות (ניצולי שואה וביקורת). עם זאת, ניתן לראות, כי בקרב קבוצת הביקורת הורות סמכותנית בדור הראשון מנבאת במובהק את רמת ההורות הזוהה בדור השני (בשיעור של כ-16 אחוז מהשוונות המוסכרות). קרי, בקבוצת הביקורת יש התאמה מובהקת בין סגנונות ההורות הסמכותניים בין שני דורות, זאת בהיעדר התאמה בין דורית בין סגנונות אלו בקבוצת ניצולי השואה.

הבדלים בשלושת הסגנונות ההוריים בין הורים מדור ראשון לניצולי שואה לילדיהם – הורים מדור שני

לצורך בדיקת ההבדלים ברמת סגנונות ההורות בין שני דורות ההורים (לפי תפיסות נוכחיות ורטרוספקטיביות של ההורים בני הדור השני), נערכו מבחני t לשני מדגמים מזווגים שמטרתם לבדוק את האפקט התוך נבדקי של סגנון ההורות בדור הראשון על סגנון ההורות בדור השני בקרב דור ראשון ושני לניצולי שואה.

מהממצאים המופיעים בלוח מספר 3 עולה מגמת הבדלים מובהקת, אם כי בלתי אחידה, בין שני דורות ההורים בסגנונות ההורות וממנה עולה, כי ההורים בני הדור השני תופסים את עצמם כהורים פחות סמכותניים אך יותר סמכותיים ומתירניים בהשוואה להוריהם. ההבדלים הבין דוריים ביחס לסגנון ההורי הסמכותני והסמכותי מגובים במדדים בינוני וחזק (בהתאמה) של גודל אפקט.

לוח מספר 3: ממוצעים, סטיות תקן ותוצאות מבחני t מזווגים וגודל אפקט להבדלים ברמת סגנון ההורות בין הורה מדור ראשון להורה מדור שני (N=42)

Cohen's d	T	דור שני		דור ראשון		
		SD	M	SD	M	
0.96	***-6.34	6.74	38.32	7.12	28.90	הורות סמכותית
0.56	**3.57	6.54	26.12	6.74	31.46	הורות סמכותנית
0.35	*-2.25	5.24	28.73	5.85	26.51	הורות מתירנית

$$p \leq 0.001 \quad *** \quad p \leq 0.01 \quad ** \quad p \leq 0.05 \quad *$$

הבדל בסגנונות ההורות בין הורים בני הדור השני לניצולי שואה להורים שאינם צאצאים לניצולי שואה

בדיקת ההבדלים ברמות שלושת סגנונות ההורות בין הורים בני הדור השני לניצולי שואה להורים מקבוצה מותאמת (על בסיס התפלגות גילאית) שאינם צאצאים לניצולי שואה, נערכה באמצעות ניתוח שונות רב משתני להבדלים בסגנונות ההורות לפי קבוצת מחקר (ניצולי שואה/קבוצת ביקורת) ומין ההורה (2 X 2 X 3), תוך פיקוח על גיל ההורה.

לוח מספר 4 מצביע על אפקט עיקרי של קבוצת המחקר (ניצולי שואה/קבוצת ביקורת) החל על שלושת סגנונות ההורות ככלל ($F(3,79)=7.14, p<0.001$) (ללא אפקט מובהק למין ולאינטראקציה), כאשר עוצמת המבחן הרלוונטית עומדת על 97.7 אחוז. בחינה פרטנית של ההבדלים בין הקבוצות לפי כל סגנון הורות,

מראה, כי הורים בני הדור השני לניצולי השואה תופסים עצמם במובהק כיותר סמכותניים ומתירניים וכפחות סמכותיים, בהשוואה לקבוצת הביקורת. ניתן לראות כי גודל האפקט המתייחס לסגנון הסמכותני הוא המשמעותי ביותר.

לוח מספר 4: ממוצעים וסטיות תקן של שלושת סגנונות ההורות עבור הורים דור שני לניצולי שואה וקבוצת הביקורת

Eta ²	F	SD	ביקורת (n = 44)		דור שני לניצולי שואה (n = 42)		
			M	SD	M	SD	
0.065	*5.62	3.57	41.72	6.67	38.45	6.67	סמכותי
0.173	***16.92	5.69	19.57	6.46	26.14	6.46	סמכותני
0.068	*5.93	5.81	24.85	5.18	28.19	5.18	מתירני

$$p \leq 0.001 \quad *** \quad p \leq 0.05 \quad *$$

דיון

גוף המחקר העוסק בהעברה בין דורית של הורות דן בסוגיית התפקיד שממלא הגורם ההורי בדור אחד בהתהוות דפוסים, פרקטיקות וסגנונות הוריים בדור העוקב ובמנגנון הפעולה של העברה בין דורית זו. מספר רב של מחקרים תיעדו דפוסים בין דוריים מתמשכים של הורות שלילית ואף של התנהגות הורית פתולוגית, אבל נושא ההעברה הבין דורית של דפוס הורות סטנדרטיים וסגנונות הורות מוכללים נחקר פחות. אחת מקבוצות ההתייחסות הנחקרות ביותר בהקשר הזה היא קבוצת הורים ניצולי שואה וצאצאיהם – הורים בדורות הבאים. הספרות העוסקת בהורים בקרב משפחות לניצולי שואה התמקדה אף היא בהעברה של דפוסים פתולוגיים (התנהגותיים ורגשיים) של ניצולי השואה לצאצאיהם, במערכות יחסים אבנורמליות ביניהם ובהעברה בין דורית של דפוסים טראומטיים. מתוך סבך ממצאי המחקר העולים מן העבודות השונות, קשה לזהות דפוס העברה הורי סיסטמתי ועקבי בין דור ניצולי השואה לדור שאחריו, אולם יש תיעוד אמפירי המציע כי צאצאים להורים ניצולי שואה נחשפו להורות המתאפיינת בגוונות יתר, בריחוק רגשי ובשליטת יתר. בנוסף לזאת, התגלו דפוס העברה אינטנסיביים של רגשות טראומטיים ושליליים מצד ההורים מדור ניצולי השואה. אף כי חלק ממצאי המחקר האלה אינם עקביים, מסקירת הספרות עולה, כי ייתכן שמנגנון ההעברה הבין דורי של דפוס הורות קונוונציונליים ולא פתולוגיים עשוי לפעול במשפחות אלה בצורה שונה מכפי שהוא פועל בקבוצות הורים רגילות (לפחות ביחס לדפוס הורות ספציפיים, המתקשרים עם סמכותנות הורית). זאת בשל מערכת היחסים המיוחדת של הורה-ילד שאפיינה

משפחות ניצולות שואה, הנובעת מחשיפתם של ההורים למאורעות טראומטיים. באופן מפתיע, גוף המחקר הרלוונטי לא שם דגש על היבטים אלה, כך שלמעשה חסר ידע מחקרי בדבר העברה הבין דורית של סגנונות הורות קונוונציונליים בקרב משפחות של ניצולי שואה וצאצאיהן. כתוצאה מכך, גם לא ברור, האם הורים בני הדור השני לניצולי השואה נבדלים באופן מהותי בסגנונם ההורי מהורים בני גילם שאינם צאצאים לניצולי שואה. המחקר הנוכחי הוא מחקר חלוץ, מוגבל בהיקפו, שמטרתו לבחון את מידת ההעברה של שלושה סגנונות הורות במהלך שני דורות הורים מקרב משפחות ניצולי שואה. כדי לעשות זאת, הושוו דיווחים של הורים בני הדור השני בזמן הווה על עצמם כהורים עם דיווחים רטרוספקטיביים שלהם על הוריהם בתקופת ילדותם. כן נידונו במחקר הנוכחי ההבדלים בסגנונות ההורות בין דור ניצולי השואה לדור שאחריו. השאלות השונות נבחנו תוך השוואה לקבוצת ביקורת כללית של הורים, היתה מבחינה גילאית לקבוצת ההורים בני הדור השני לניצולי השואה.

שתי שאלות המחקר הראשונות עסקו בקשר הבין דורי של סגנונות ההורות בין דור ההורים ניצולי השואה לדור העוקב (שאלת מחקר ראשונה), תוך השוואתם לדפוסי הקשרים בין סגנונות ההורות המתקיימים בקרב קבוצת הביקורת – הורים שאינם צאצאים לניצולי שואה (שאלת המחקר השנייה). ניתוחי רגרסיה מרובי משתנים (תוך פיקוח על גיל ההורה) חשפו, כי רק רמת המתירנות בדור השני מוסברת על ידי סגנונות ההורות בדור הראשון בקרב קבוצת ניצולי השואה. מתירנות, סמכותנות וסמכותיות הוריים בדור הראשון (לפי סדר תרומתם) הסבירו שיעור ניכר של שונות ברמת המתירנות ההורית בדור השני (כ-34 אחוז). זאת, בעוד ששאר סגנונות ההורות בדור השני לא התקשרו במובהק לסגנון ההורות בדור הראשון. סמכותיות הורית בדור הראשון הסבירה את השיעור הקטן ביותר של השונות במתירנות ההורית בדור השני, עם יחס הפוך בין המשתנים (המקביל, במידה רבה מבחינה תיאורטית לניבוי חיובי על ידי מתירנות הורית בדור הראשון). נראה אפוא, כי הקישור הבין דורי של סגנונות הורות בקרב קבוצה התייחסות זו מתקיים רק עם דפוסי של מתירנות הורית בדור השני, אך לא עם שאר דפוסי ההורות. רוצה לומר, שבקבוצת ניצולי השואה הסגנון ההורי בדור הראשון קשור אך ורק בהתהוותם של דפוסי מתירניים בדור שאחריו.

בקבוצת הביקורת התקשרה מתירנות הורית בדור השני באופן זהה עם מתירנות הורית בדור הראשון (בהתאמה לקבוצת ניצולי השואה), אך לא עם שאר סגנונות ההורות בדור הראשון. בקבוצת הביקורת נמצא גם, כי סמכותנות הורית בדור השני הוסברה במובהק על ידי רמת הסמכותנות ההורית בדור הראשון (כ-16 אחוז מהשונות המוסברת). בכפוף למגבלות המתודולוגיות המאפיינות את מערך המחקר הנוכחי, הממצאים הללו עולים בקנה אחד באופן כללי עם ממצאים קודמים

שתיעדו העברה בין דורית של סגנונות ודפוסי הורות סטנדרטיים ולא פתולוגיים (Kitamura et al., 2009; Campbell & Gilmore, 2007; O'Brien, 2010; Chen & Kaplan, 2001; Shaffer, Burt, Obradovic, & Masten, 2009). אף על פי שדפוסי ההתאמה הבין דוריים של סגנונות הוריים סטנדרטיים אינם אחידים לחלוטין בין המחקרים השונים, ניתן להציע, כי המנבאים העקביים והחזקים ביותר של סגנונות הוריים בדור העוקב הם הסגנונות התואמים בדור שקדם לו. הנחה זו זוכה לחיזוק בשתי הקבוצות שנדגמו במחקר הנוכחי, אם כי רק ביחס לסגנון ההורות המתירני בקבוצת ניצולי השואה.

ביחס למתירנות הורית בדור השני נצפה דפוס העברה הורי בין דורי מפתיע ובלתי קונוונציונלי בקבוצת ניצולי השואה בלבד, שהתבטא בקשר חיובי ייחודי בין סמכותנות הורית בדור הראשון למתירנות הורית בדור השני. בהקשר הזה, כ-10 אחוז מן השונות בציוני המתירנות ההורית בדור השני הוסברה על ידי מידת הסמכותנות של הוריהם, כך שדפוסי הורות נוקשים יותר בדור הראשון ניבאו באופן פרדוכסלי דפוסי הורות מתירניים יותר בדור שבא אחריו. במונחי העברה בין דורית של דפוסי הוריים, ניתן אולי להבין זאת כריאקציה של ההורים בני הדור השני לסמכותנות ההורית הדומיננטית שאפיינה את סגנונם של הוריהם, בני הדור הראשון לניצולים (הורים בני הדור השני לניצולי השואה מקרב המדגם הנוכחי סברו שהוריהם סמכותניים מהם). כלומר, יש בהם נטייה לאמץ דפוסי הורות שונים במובהק, ואף הפוכים אלה שנחשפו להם בילדותם מצד הוריהם. מחקרים מהעת האחרונה מצביעים על מגמה בין דורית כללית של פחות בסמכותנות הורית בדורות האחרונים לטובת עלייה בדפוסי הורות דמוקרטיים יותר (למשל, Campbell & Gilmore, 2007; O'Brien, 2010), אולם הממצא הנוכחי בקבוצת התייחסות ייחודית זו מרמז על נטייה חלקית של הדור השני לשלול דפוסי חינוך מסוג זה, שהיו מקובלים על הוריהם ואפילו להתנכר להם. בזיקה לשאלת המחקר השנייה, ניתן אפוא לצפות בדפוסי העברה בין דוריים דיפרנציאליים בין שתי הקבוצות, שלפיהם בקבוצת ניצולי השואה לא מתקיימת רק המשכיות (דמיון) בין דורית מובהקת ביחס לדפוסי הורות מתירניים וסמכותניים, אלא גם הנגדה בולטת בין סגנונות אלה. בקבוצה האחרונה מתירנות הורית בדור השני הוסברה במובהק, כאמור, גם על ידי רמת הסמכותיות ההורית בדור הראשון, אולם כיוונו של הקשר במקרה הזה היה שלילי ולכן אינו מצדיק התייחסות נפרדת בדיון על הקשרים הדיפרנציאליים בין הקבוצות.

אשר לסגנון ההורי הסמכותי בדור השני, לא נמצא קשר מובהק באף לא אחת משתי הקבוצות בין סגנון כלשהו בדור המקדים לסגנון הורי זה. על רקע התנועה שחלה בעשורים האחרונים לעבר דפוסי הורות דמוקרטיים יותר, ובכלל זה השינויים בתפיסת הסמכות ההורית האופטימלית נראה, כי סמכותיות הורית בדורות האחרונים היא הסגנון ההורי הפחות מוסבר על ידי סגנונות ההורות בדור המקדים (Campbell)

(Gilmore, 2007). נראה, כי ממצאי המחקר הנוכחי המתייחסים לשתי הקבוצות, עולים בקנה אחד עם הנחות אלה. כמו במחקרם של קמבל וגילמור (שם), הם מציעים באופן כללי כי דווקא דפוסי הורות קיצוניים (מובהקים בצורת הביטוי שלהם, כגון סמכותניים ומתירניים) נוטים להשתמר יותר לאורך דורות של הורים. מסקנה זו עשויה לשאוב תמיכה מממצאי מחקרים המראים המשכיות בין דורית ברורה של עמדות כלפי דפוסי הורות סמכותניים ושל פרקטיקות הורות סמכותניות בפועל, כמו למשל ענישה פיזית (למשל, Wang & Xing, 2014; Poljak Lukek, 2015). בנוסף להתאמה ביחס לסגנונות הסמכותני והמתירני בין דורות ההורים הניכרת במחקרים אלה, ממצאי המחקר הספציפיים בקבוצת ניצולי השואה מצביעים גם על מגמת הנגדה בין דורית בין הסגנונות האלה כדפוס של המשכיות. נראה, כי הרקע לדפוס ההמשכיות הפרדוקסלי הזה, כפי שהוצע לעיל, טעון בירור מחקרי ותיאורטי נרחב יותר.

שאלת המחקר השלישית התמקדה בהבדלים הבין דוריים בין סגנונות ההורות של הורים מדור ניצולי השואה לאלה של צאצאיהם כהורים. בהקשר זה נמצא, כי הורים בני הדור השני לניצולי השואה תופסים את הוריהם כסמכותניים יותר מהם, ואת עצמם כמתירניים וסמכותניים יותר בהשוואה להוריהם. ההבדלים ביחס לסגנון ההורי הסמכותני והסמכותי נשענו על מדדים בינוני וחזק (בהתאמה) של גודל אפקט. בהיעדר קשר בין סגנונות ההורות הללו בין שני הדורות, ההבדלים ההוריים הבולטים ביותר בין הורים ניצולי השואה לצאצאיהם נצפו היטב ביחס לסגנון ההורות הסמכותני והסמכותני. הבדלים מובהקים בין שני דורות ההורים נמצאו גם ביחס לסגנון ההורות המתירני, אך עם גודל אפקט מתון יחסית וקטן לאין ערוך מזה שנתקבל ביחס להבדלים הבין דוריים בסגנון ההורות הסמכותני. ממצאים אלה עולים בקנה אחד עם מחקרים קודמים (למשל: Obrien, 2010; Campbell, 2007) וניתנים להבנה על רקע התנועה שחלה בעשורים האחרונים לעבר דפוסי הורות דמוקרטיים יותר ובכלל זה השינויים שחלו באופן שבו נתפסת הסמכות ההורית האופטימלית. ההבדלים בין דור ההורים הנוכחי לדורות הקודמים לו ביחס למידת הסמכותיות ההורית עשויים לשקף את המעבר מהסמכות ההורית המסורתית (סמכותנות), שאפיינה את סגנון ההורות של דור ניצולי השואה (על הרקע התרבותי של התקופה שבה גדלו ושל חוויותיהם הטראומטיות), לסמכות ההורית העכשווית. במובן הזה נראה, כי השינויים שחלו בקבוצת התייחסות ספציפית זו משקפים היטב את השינויים שצוינו לעיל בחברה המערבית בכלל. ואולם השאלה אם מגמת המעבר לדפוסי הורות דמוקרטיים יותר מתחוללת באופן אינטנסיבי יותר בקרב הורים בני הדור השני לניצולי השואה, על רקע רעיון הריאקציה המוצע כאן למאפייני הוריהם הספציפיים, טעונה בירור נפרד.

בדיקת ההבדלים בין סגנונות ההורות בין הורים בני הדור השני לניצולי שואה להורים בני אותו הדור שאינם צאצאים לניצולי שואה, עשויה לשפוך אור מסוים על השאלה הנ"ל ולהבהיר יותר את מאפייניהם ההוריים של קבוצת ההתייחסות הראשונה. שאלת המחקר הרביעית מתייחסת לסוגיה הספציפית הזאת. ממצאי ניתוח השונות להבדלים בין הקבוצות בסגנונות ההורות הראו, כי הורים בני הדור השני לניצולי השואה תופסים עצמם כיותר סמכותניים ומתירניים, אך פחות סמכותיים, בהשוואה לקבוצת ההורים המקבילה (קבוצת הביקורת). ממצאים אלה משקפים את הבדלים בין הקבוצות בסגנונות ההורות, הניתנים להבנה באופן חלקי בלבד על רקע דפוס ההעברה הבין דורי מהדור הקודם. העובדה שקבוצת ההורים בני הדור השני לניצולי השואה מראה בעת ובעונה אחת נטיות מתירניות וסמכותניות ברורות יותר מקבוצת הביקורת (למעשה, סגנונות הורות סותרים במהותם), מרמזת על האופי המיוחד והשונה של קבוצת הורים זו. מעניין לציין, שדווקא ההבדלים בינה לבין קבוצת הביקורת ברמת הסמכותנות ההורית, היו בעלי האפקט הגדול ביותר ואלה אינם ניתנים להבנה על רקע הסמכותנות ההורית בדור ההורים ניצולי השואה. זאת מכיוון שבקבוצה זו, כאמור, לא נמצא קשר במידת הסמכותנות ההורית בין הדור הראשון והשני של ההורים. במלים אחרות, העובדה שהורים בני הדור השני לניצולי השואה סמכותניים יותר בהשוואה להורים שאינם צאצאים לניצולי שואה, איננה קשורה בהכרח לאופי הסמכותני-דומיננטי של הורי הראשונים – זה שגם הספרות המחקרית הרלוונטית מצביעה עליו (למשל, Scharf, 2007; Last & Klein, 1984). דפוסי סמכותנות הורית בדור אחד נמצאו קשורים במחקר הנוכחי עם דפוסי הורות זהים בדור שאחריו בקבוצת הביקורת, באופן שמשקף את דפוסי ההעברה הכלליים ותועד בשורה של מחקרים. יתרה מכך, מחקרים על קבוצות מיעוטים אתניות וקבוצות לאום בעלות אופי שמרני מלמדים כי אף פרקטיקות סמכותניות מובהקות (ועמדות כלפיהן), כגון ענישה גופנית, נוטות להשתמר בין דורות עוקבים (Poljak Lukek, 2015; Wang & Xing, 2014). אלא שדפוסים אלה אינם עולים בקנה אחד עם המקרה של הורים ניצולי השואה וצאצאיהם, כך שגם בהקשר הזה נראה שזוהי קבוצת התייחסות בעלת מאפייני העברה בין דורית ייחודיים של הורות. לכך מצטרף הממצא לפיו הורים בני הדור השני לניצולי השואה מתירניים יותר ופחות סמכותיים בהשוואה לקבוצת הביקורת, והוא מחזק את ההנחה כי המתירנות ההורית בדור השני בקבוצת ניצולי השואה מהווה בחלקה ריאקציה לסמכותנות ההורית החזקה שאפיינה את הוריהם. זאת, משום שבקבוצה זו הוסברה המתירנות ההורית במידה רבה כתוצאה של הסמכותנות הורית בדור הקודם.

ממצאי המחקר והמסקנות מוגבלים מכמה וכמה בחינות מהותיות. ראשית, כאמור, המדובר במחקר פיילוט שהיקפו מוגבל מבחינת גודל המדגם והמשתנים. ברור, כי ביסוס המסקנות הללו טעון שיפור כמותי ואיכותי של הדגימה ושל

המשתנים הדמוגרפיים. כך, למשל, שלושה משתני רקע מובהקים המקושרים עם סגנון ההורות: השכלה, מצב סוציאקונומי ומוצא עדתי, לא נלקחו בחשבון במסגרת המחקר הנוכחי ולכן עלולים להגביל את הממצאים בהתאם. כמו כן, קבוצת הביקורת שונה מגדרית באופן בולט מקבוצת המחקר. בהמשך יש לשאוף להתבסס על ממצאי המחקר הנוכחי כדרך לניסוח השערות מחקר ספציפיות והעמדתן לכדיקה במסגרת מחקר רחב יותר, המתגבר על מגבלות מתודולוגיות אלו.

היבט מהותי נוסף מתייחס לאופן שבו נמדדים הסגנונות ההוריים בשני הדורות. לאור העובדה שדור ניצולי השואה הולך ונעלם, היה צורך להשתמש בדיווחים טרוספקטיביים של ילדיהם כדי למדוד את סגנון ההורות שלהם בעבר. אף ששיטה זו מקובלת בסוגה המחקרית הנוכחית, הרי שהיא בעייתית משתי בחינות: הבחינה האחת נוגעת לאמינות הדיווחים של ההורים על הוריהם, בשל הזמן הרב שחלף מאז ילדותם. יש להניח, שיש אי דיוקים או פערים בין האופן שבו הם תופסים את הוריהם בהווה לבין האופן שבו תפסו אותם בעבר, בעת שהיו ילדים. הקושי הזה מגביל בצורה משמעותית את ממצאי המחקר כמובן. הבחינה השנייה כללית יותר ומתייחסת לבעייתיות הנובעת מאיסוף נתונים המתבסס על מקור אחד בלבד. בכך יש סיכון לאינפלציה מדומה של מתאמים כמובן (Campbell & Fiske, 1959), מה שמסייג את שיעורי הניבויים שנרשמו במחקר הנוכחי ביחס לקשר הבין דורי בין סגנונות ההורות. עם זאת, בקבוצת ההתייחסות הנידונה, אין בדרך כלל דרך אחרת להעריך את מאפייני ההורים מדור ניצולי השואה, ועל כן סביר להניח, כי מגבלה זאת תעמוד בעינה גם במחקרי המשך.

הקדשה

מאמר זה מוקדש לזכרם של יעקב ונחמה קורנהנדלר, קלרה וחיים דרינגר ז"ל – ניצולי שואה שמשפחותיהם נרצחו בשואה. יהי זכרם ברוך.

ביבליוגרפיה

- גמפל, י' (2010). ההורים שחיים דרכי: ילדי המלחמות. ירושלים: כתר.
הרמן, ג' ל' (1994). טראומה והחלמה. תל אביב: עם עובד, תשנ"ה.
יפה, י' (2014). 'סמכות הורית' – המשגת תיאורטית: המודל הדר-ממדי. דפים, 58, 106-127.
מזור, א' (2017). הלא-ידוע המשפחתי. איפבליש.
שפט, ר' (1994). המחויבות להורים כמטלה בלתי פתירה אצל בנים לניצולי שואה. שיחות: כתב עת ישראלי לפסיכותרפיה, ט(1), 23-27.
Barocas HA, Barocas C. (1973). Manifestations of concentration camp effects on the second generation. *American Journal of Psychiatry* 130, 820-821.

- Baumrind, D. (1968). Authoritarian vs. authoritative Parental control. *Adolescence*, 3(11), 255-272.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority, *Developmental Psychology Monographs*, 4(1), 1-103.
- Baumrind, D. (1978). Parental disciplinary patterns social competence in children. *Youth & Society*, 9 (3), 239-276.
- Belsky, J., Conger, R. D., & Capaldi, D. M. (2009). The intergenerational transmission of parenting: Introduction to the special section. *Developmental Psychology*, 45, 1201–1204
- Buri, J.R. (1991). Parental Authority Questionnaire. *Journal of Personality Assessment*, 57(1), 110-119.
- Campbell, D. T., & Fiske, D. W. (1959). Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix. *Psychological bulletin*, 56(2), 81-105.
- Campbell, J. & Gilmore, L. (2007) Intergenerational continuities and discontinuities in parenting styles. *Australian Journal of Psychology*, 59(3), 140-150.
- Chen, Z., & Kaplan, H. (2001). The intergenerational transmission of constructive parenting. *Journal of Marriage and the Family*, 63, 17–31.
- Field, N. P., Om, C., Kim, T., & Vorn, S. (2011). Parental styles in second generation effects of genocide stemming from the Khmer Rouge regime in Cambodia. *Attachment & human development*, 13(6), 611-628.
- Kellerman, N. P. (2001). Psychopathology in children of Holocaust survivors: A review of the research literature. *The Israel journal of psychiatry and related sciences*, 38(1), 36-46.
- Kellermann, N. P. (2001a). Perceived parental rearing behavior in children of Holocaust survivors. *The Israel journal of psychiatry and related sciences*, 38(1), 58-68.
- Kitamura, T., Shikai, N., Uji, M., Hiramura, H., Tanaka, N., & Shono, M. (2009). Intergenerational Transmission of Parenting Style and Personality: Direct Influence or Mediation? *Journal of Child and Family Studies*, 18, 541–556.
- Last, U. & Klein (1984). Impact of parental Holocaust traumatization on off springs' report of parental child- rearing. *Journal of youth and Adolescence*, 13(4). 267-283.
- Leon, G. R., Butcher, J. N., Kleinman, M., Goldberg, A., & Almagor, M. (1981). Survivors of the Holocaust and their children: Current status and adjustment. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41(3), 503-516.
- Obrien, H.G. (2010). The Intergenerational Transmission of Parenting Styles of Irish Immigrant Mothers. *Journal of Family Social Work*, 13, 395–409.
- Poljak Lukek, S. (2015). Intergenerational Transfer of Parenting Styles: Correlations between Experience of Punitive Discipline in Childhood, Opinion Regarding Discipline Methods, and Context of Parenting. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 24(3), 299-318.

המשכיות ואי המשכיות בין דורית של סגנונות של הורות בקרב דור שני לניצולי שואה בישראל - מחקר פיילוט

- Reitman, D., Rhode, P. C., Hupp, S. D., & Altobello, C. (2002). Development and validation of the parental authority questionnaire-revised. *Journal of Psychopathology and Behavioral Assessment*, 24(2), 119-127.
- Sagi-Schwartz, A., Van IJzendoorn, M. H., Grossmann, K. E., Joels, T., Grossmann, K., Scharf, M., & Alkalay, S. (2003). Attachment and traumatic stress in female Holocaust child survivors and their daughters. *American Journal of Psychiatry*, 160(6), 1086-1092.
- Scharf, M. (2007). Long-term effects of trauma: Psychosocial functioning of the second and third generation of Holocaust survivors. *Development and psychopathology*, 19(02), 603-622.
- Serbin, L., & Karp, J. (2003). Intergenerational studies of parenting and the transfer of risk from parent to child. *Current Directions in Psychological Science*, 12, 138 – 142.
- Shaffer, A., Burt, K. B., Obradović, J., Herbers, J. E., & Masten, A. S. (2009). Intergenerational continuity in parenting quality: the mediating role of social competence. *Developmental psychology*, 45(5), 1227.
- Smetana, J.G., (1995). Parenting Styles and Conception of Parental Authority during Adolescence. *Child Development*, 66, 299-316.
- Van IJzendoorn, M. H. (1992). Intergenerational transmission of parenting: A review of studies in nonclinical populations. *Developmental Review*, 12(1), 76-99.
- Wang, M., & Xing, X. (2014). Intergenerational transmission of parental corporal punishment in China: the moderating role of spouse's corporal punishment. *Journal of Family Violence*, 29(2), 119-128.
- Yaffe, Y. (2013). "Parental authority": What do we know about the construct? *International Journal of Educational Research and Development*, 2(9), 211-219.
- Zohar, A.H., Giladi, L., & Givati, T., (2007). Holocaust exposure and disordered eating: A study of multi-generational transmission. *European Eating Disorders Review*, 15(1), 50-57.

